

Alles wordt anders... En de kerk?

Stamboom

In het afgelopen jaar heb ik de stamboom van onze familie onderzocht. Stamboomonderzoek - de kenners spreken van 'genealogie' - gaat via een aantal stappen. Eerst bekijk je de bestanden van de burgerlijke stand. Die zijn begonnen in 1812, op bevel van Napoleon. Als je verder terugwilt, naar de 18e of zelfs de 17e eeuw, kan de overheid je echter niet meer helpen. Dan moet je bij de kerk zijn. Zo kwam ik terecht bij de Doop- en Trouwboeken van de kerken van Den Ham en Borger. Gedurende de hele 18e eeuw hebben daar predikanten generaties van mensen ingeschreven in de kerkelijke stand. Bijna iedereen hoorde bij de kerk. De hemel hing laag, in die tijd. Kerk en geloof hoorden vanzelfsprekend bij het leven van elke dag. Ziekte, honger, dood en armoede waren altijd vlak om de hoek. En iedereen kende elkaar, want zo groot waren deze dorpjes niet. Mensen woonden hun leven lang binnen een straal van een paar kilometers. Zo heeft mijn familie van 1780 tot 1940 in en om Borger gewoond. Mijn opa van 90 is de laatste die daar geboren is. Hij is ook de laatste agrariër van een eindeloze reeks die teruggaat tot voorbij mensenheugenis. Als hij is overleden, komt een lange traditie tot stilstand.

Een tijd die verdwijnt...

Het verhaal van onze familie is het verhaal van talloze families. Het is het verhaal van Nederland in de afgelopen eeuw. Geert Mak schrijft er boeiend over in zijn boeken *Hoe God verdween uit Jorwerd* en *De eeuw van mijn vader*. Hij laat zien hoe een kleinschalige, hechte samenleving in ijtempo uit elkaar is gevallen. Mensen werden mobiel, gingen reizen en verhuizen, sociale controle verdween. Mensen gingen vaker en langer naar school en zij gingen meer verdienen. Ziekte en dood werden terugdrongen. De grote steden begonnen te groeien, zodat nu meer dan de helft van onze bevolking in een stad woont.

Het is moeilijk te zeggen hoe onvoorstelbaar veel er is veranderd in de samenleving. Duidelijk is dat dit grote gevolgen heeft voor kerken. Vanouds waren zij centraal aanwezig in de kleine dorpen. De steden werden gedomineerd door gigantische kerkgebouwen. Maar al in de 19e eeuw begon dat te veranderen, eerst in de steden. Grote groepen mensen trokken naar de stad en raakten ontworteld. Zij waren niet langer betrokken bij een kerk. Het platteland bleef nog lang kerkelijk, maar de kerk werd minder belangrijk voor mensen.

In de kerken zelf veranderde er ook nogal wat. Dorpskerken waren vaak hechte familiekerken. Besluiten werden genomen tijdens verjaardagen, niet op kerkenraadsvergaderingen. Vijf of zes achternamen, meer vond je er niet in zo'n kerk. Maar er kwam nieuwbouw en 'import'. Jongeren trokken weg naar de stad. De kerk veranderde zienderogen, soms binnen één generatie. Spanningen waren vaak het gevolg. Stadskerken moesten aanzien hoe gezinnen vanaf de jaren zestig de stad verlieten, op zoek naar een huis met een tuin. Zij krompen in een paar jaar vaak spectaculair. Grote groepen nieuwkomers uit andere landen trokken de stad binnen, maar zij kwamen niet terecht in onze kerken. Van de meeste oude kerken is in de grote steden zo goed als niets meer over, als we het vergelijken met de tijd van vlak na de oorlog.

De tijd is verdwenen waarin Nederland overzichtelijk, ordelijk en grotendeels kerkelijk was. Kerken kunnen in de meeste plaatsen niet langer rekenen op oeroude gewoontevorming, stevige familiebanden en voorspelbare ontwikkelingen. In Nederland

wonen nu ca. 16 miljoen mensen, onder wie ca. 2 miljoen allochtonen. Twee derde van de Nederlanders is niet aangesloten bij een kerk. Nog ca. 15% van ons volk bezoekt met enige regelmaat een kerkdienst. Via de beeldbuis komen wereldwijde gebeurtenissen pijsnel in huis. Wat moeten we overal van vinden? Iedereen lijkt wat van ons te willen. Ook op het kerkelijk erf volgen de trends elkaar op. Vandaag moeten we de gaven ontdekken, morgen moeten we kringwerk doen, overmorgen is dat weer helemaal 'uit' en moeten we jongerendiensten beleggen. Elke strohalm grijpen we aan, om ten minste enige controle te houden over wat ons overkomt.

Anderen zien het heel anders. We moeten terug naar zoals het was, zeggen zij. Geen poespas, sobere diensten, gezag en orde. Niet iedere kerk voelt de moderne tijd even sterk: er zijn gebieden en plaatsen waar het nog best mogelijk is een tijd lang door te gaan zoals vroeger. Hoge geboortecijfers, een kerk waar weinig verandert, een omgeving die nog tamelijk stabiel is. Maar ook daar worden deze geluiden schriller. Steeds meer komen we erachter dat het niet mogelijk is om in de kerk terug te gaan naar de jaren vijftig, terwijl we als mensen al in de 21e eeuw zijn. We kunnen wel net doen alsof dat mogelijk is, maar de praktijk haalt ons in. Er is vrijwel geen kerk in Nederland die het *niet* meemaakt: secularisatie van binnenuit, jongeren die het niet meer meemaken, geestelijke ontworteling en radeloosheid.

Andere mensen

Mensen zelf zijn ook anders geworden. Natuurlijk is niet iedereen tegelijk veranderd. Er zijn nog steeds veel mensen in Nederland die traditioneel denken, zoals dat heet. Zij voelen zich deel van een groter geheel. Zij vinden een aantal dingen vanzelfsprekend; dingen die je 'gewoon' niet doet, of dingen die 'wij' normaal vinden. Zij juichen nieuwe ontwikkelingen meestal niet toe; die maken hen onrustig, boos of bang. Traditionele mensen zijn vaak wat ouder, ze wonen meer op het platteland dan in de stad, zij zijn vaak wat lager opgeleid en ze zijn ook vaker kerkelijk dan andere mensen. Zij ervaren zichzelf als mensen die zijn opgenomen in een groter verband, dat invloed op hen heeft. Familie, traditie, kerk, gezag, afkomst (ras en volk) zijn erg belangrijk voor hen. Zij willen het graag 'goed' doen in de ogen van hun (voor)ouders, hun omgeving, hun dorp of de kerk.

Maar er zijn steeds meer mensen die niet meer zo denken. Jongere mensen, hoger opgeleide mensen, veel buitenkerkelijken en stadsmensen zitten meestal anders in elkaar. Zij zijn meer gesteld op hun zelfstandigheid en houden er niet van dat anderen voor hen denken en over hen beslissen. Zij hebben vaak moeite met instituten: kerk, vakbond, politieke partij. Als zij ergens bij horen, willen zij graag zelf kunnen meebeslissen en invloed uitoefenen. Zij zijn kritischer, maar ook vaak onrustiger dan traditionele mensen. Zij ervaren niet zo gemakkelijk de vanzelfsprekende harmonie van het ergens thuishoren. Zij moeten de meeste dingen zelf bedenken en er zelf over beslissen. Dat is niet altijd gemakkelijk: soms zijn moderne mensen erg onzeker. Maar toch kunnen en willen deze mensen het niet anders. Zij kunnen zich niet zomaar meer nestelen in de vanzelfsprekendheden van de generaties vóór hen. Zij willen 'vrij' zijn.

Kerken van de 21e eeuw

Veel mensen hebben ideeën over waar het heengaat met Nederland en met de kerk in Nederland, maar niemand weet het echt. Sommigen geloven in een grote opwekking, anderen denken dat het christendom zal verdwijnen uit ons land. Ik wil niet meedoen aan zulke bespiegelingen. Misschien zal onze situatie ertoe leiden dat we teruggeworpen worden op de fundamenten van het geloof. Hebben we teveel vertrouwd op onze vroegere voorspoed: een overwegend christelijk land, gedeelde normen en waarden, een ijzeren organisatie, grootse bijeenkomsten, fatsoenlijke gezinnen, grote leiders? Nu dit ons steeds meer uit de handen wordt geslagen, zou het ertoe kunnen

leiden dat wij de Heere gaan zoeken als hulpeloze en niet als rijke mensen. Ik hoop het, maar ik weet niet of het gebeurt. Er is genade voor nodig om zonden te belijden. Voor de voortgang van het Koninkrijk is die genade onmisbaar. Laten we beginnen met daarom te vragen.

Kijkend naar vandaag en de nabije toekomst, waag ik een paar opmerkingen over kerk-zijn in de 21e eeuw. Het zijn waarnemingen gebaseerd op wat we vandaag zien en op de les die we mogen trekken uit de eeuwen die achter ons liggen, eeuwen waarin de Heere optrok met Zijn kerk.

1. *We worden weer zendingskerk.* Nederlandse kerken worden steeds meer frontposten: kleine resten christendom, temidden van een in wezen heidens land. 'Heidens' gebruik ik hier in de oude betekenis van het woord: mensen die niet in de God van de Bijbel geloven, maar wel religieus zijn. Dit betekent voor veel kerken een enorme omschakeling, die niet zo 1-2-3 tot stand zal komen. Daar gaat denk ik wel een generatie overheen. De kern van die omschakeling is dat wij er weer op gericht zijn mensen zonder christelijke achtergrond bij God en Zijn dienst te betrekken. Dit heeft gevolgen voor bijna alles wat we doen: prediking, manier van samenkomst, de wijze van pastoraat bedrijven, catechese enzovoort. In mijn boek *De werkers van het laatste uur* (Zoetermeer 2003) ga ik hier nader op in. Zoals gezegd, als kerken deze omschakeling kunnen maken, zal dat tijd vragen. We veranderen niet zomaar. En omdat veel plaatselijke kerken erg onzeker zijn over de tijd waarin we leven, zal het ook aarzelend gaan. Er zijn ook andere bewegingen denkbaar: sommige kerken zullen zich juist nog meer naar binnen keren en zich nog meer afzonderen van de samenleving. Andere kerken zijn nu al volop bezig met zendingskerk te zijn. Die groep is nu nog in de minderheid, maar goed voorbeeld doet hopelijk goed volgen.
2. *We gaan 'herbronnen'.* Zendingssituaties leiden altijd tot nieuwe bijbelstudie en bezinning op de traditie. We merken dat er in Nederland steeds meer nagedacht wordt over onderwerpen die vroeger nauwelijks op de agenda stonden: kerk-zijn in de stad, gemeentestichting, gaven van de Geest, maar ook wordt opnieuw nagedacht over klassieke thema's als de toe-eigening van het heil, de cultuur waarin we leven, de prediking en dergelijke. Dit zijn enerzijds kenmerken van een kerk die in een crisis is: we zijn onzeker geworden over veel wat we vroeger vanzelfsprekend vonden. Maar ik geloof dat het ook tekenen zijn van een kerk die op zoek is naar de kern: wat maakt ons kerk van Christus? Beide bewegingen zijn zichtbaar. Ze zorgen voor verwarring, maar ze geven ook hoop. Het is moeilijk te zeggen wat hier uit zal komen, maar we mogen geloven dat de Heere het zal zegenen wanneer mensen Hem ernstig zoeken en Zijn Woord in deze tijd proberen te verstaan en toe te passen. Tegelijk zullen we merken dat er veel is wat de tijd niet verduurt, veel modeverschijnselen en grillen. Het zal steeds belangrijker worden om dat wat we vinden goed te onderzoeken en te funderen in de Schrift en de praktijk van de kerk der eeuwen. Wat dit betreft is de theologie nog niet uitgesproken, maar zij zal wel relevant moeten spreken. We kunnen oude waarheden niet langer afstoffen en als nieuw presenteren. We zullen er opnieuw doorheen moeten.
3. *De scheidenheid neemt toe.* Kerk-zijn in Nederland wordt steeds meer iets van verschillende snelheden. Zoals ons land vroeger tamelijk homogeen en overzichtelijk was, zo gold dat ook voor het kerkelijk leven. In de Christelijke Gereformeerde Kerken zie je dat nog wel: als je een dienst in Drenthe bezoekt en daarna één in Zuid-Holland, zie je ongeveer dezelfde soort mensen die dezelfde liturgie volgen, dezelfde liederen zingen, in hetzelfde type auto's rijden enzovoort. De omgeving van de beide kerkgebouwen is echter inmiddels danig veranderd.

Vandaag zien we al dat er ook binnen één kerkverband verschillen gaan optreden. Ik denk dat dit noodzakelijk is, willen wij zendingkerk zijn. In ons land waar zoveel verschillende gebieden en mensen zijn, zullen kerken moeten ingaan in de samenleving zonder erin op te gaan. Dat betekent dat een plaatselijke kerk in zekere zin de 'kleur' moet kunnen aannemen van de omgeving. Zoals een Afrikaanse kerk echt een Afrikaanse kerk zal moeten zijn, zo zullen zendingkerken in Nederland dichtbij hun omgeving moeten zijn, met het eeuwige Woord.

Ik zei al eerder dat niet alle kerken de moderne cultuur even sterk ervaren. Verder zullen niet alle kerken bereid zijn om zich daarop te bezinnen. Ook dit maakt de verscheidenheid groter. Alles wijst erop dat de nabije toekomst een heel gevarieerd beeld van plaatselijke kerken zal laten zien, ook binnen één kerkverband. Eigenlijk is dit al volop aan de gang. We worden daarmee ook gesteld voor de vraag wat ons nu echt aan elkaar bindt. We zullen waarschijnlijk nog beter naar elkaar moeten leren luisteren en moeten leren onderscheiden tussen hoofd- en bijzaken. We zullen misschien bescheidener moeten zijn dan voorheen: wie kan zeggen dat hij of zij het antwoord op alle ontwikkelingen heeft gevonden?

Wij zullen ons als Christelijke Gereformeerde Kerken moeten leren verstaan als zendingkerken. Het is mijn overtuiging dat wij, wanneer wij onszelf leren verliezen, in de regen van Gods Geest komen te staan. Niet de kerk zal centraal moeten staan, maar Gods wil in de wereld. Juist als kerk van Christus moeten we daarom leren van onszelf af te zien. Wij doen dat als onzekere en vaak angstige mensen, maar tegelijk vol hoop, want Christus is opgestaan. Onze toekomst is bij Hem in goede handen.

Stefan Paas

